IULIA MĂRGĂRIT
Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan-Al. Rosetti" al Academiei Române (Bucureşti)

SPIRIDON VANGHELI: *„TATĂL" LUI GUGUȚĂ CÂND ERA MIC*[1]. Impresii de cititor sau redescoperirea Basarabiei antebelice

Abstract. This paper presents the author's impressions after reading the volume announced in the title. Overall, it is estimated the prewar Bessarabia image seen with the eyes of a child who is the main character, *alias* Spiridon Vangheli in childhood. In a book, in fact for all ages, the writer revives a world long gone, when the peasants as the core representatives of the Romanian nation, fully honored their role. Their life of hard work was exemplary. Villages in which they lived obeyed unwritten but strict rules which refer to relationships between parents and children, between villagers. Everything happened within light, harmony and trust. A well organized society seemed so steady and yet failed miserably. By his grace of a genuine teller, whose affiliation to Romanian literature results from his work, Spiridon Vangheli joins the great family of Romanian writers.

Keywords: Bessarabian culture, spiritual family, large family of Romanian literature, cultural landmarks, a technique of memories, Bessarabian writer.

Textul de față se datorează faptului de a fi participat la colocviul *Spiridon Vangheli, scriitor al copilului universal*, desfăşurat în 22 octombrie 2013 la Institutul de Filologie al Academiei de Ştiințe a Republicii Moldova, din Chişinău. Titlul structurat alternativ a rezultat prin modificarea variantei primare, deja anunțate organizatorilor, *Particularități de limbă în opera lui Spiridon Vangheli*. Reformularea integrală a acestuia s-a impus de la sine, după citirea volumului *„Tatăl" lui Guguță când era mic***,** de altfel, unicul pe care am reuşit să-l procur! Evident, mi-a parvenit de la un tânăr coleg basarabean, Victor Celac, stabilit cu serviciul şi familia la Bucureşti. În consecință, am extins modificarea, întrucât impresiile mele de cititor depăşeau cadrul strict al unor particularități lingvistice.

Cea dintâi şi cea mai puternică impresie, cea de apartenență a scriitorului şi a operei sale la cultura basarabeană, m-a pus în fața chestiunii dacă, în alte condiții, de absență a copertei şi a foii de titlu, aş recunoaşte identitatea acestora, cu alte cuvinte, calitatea de emblemă a provinciei amintite. Răspunsul, cu siguranță, „da", pe care l-am autoformulat rapid, s-ar motiva, pentru început, prin toponimele reale, întâlnite pe parcursul narațiunii: oraşul Bălți, ori chiar numele ținutului, Basarabia. În plus universul basarabean se defineşte convingător, la tot pasul, prin arta scriitorului, perceptibilă în imaginea ținutului românesc dintre Prut şi Nistru, din care el însuşi provine. Pentru reconstituirea acelui univers, autorul

[1] Spiridon Vangheli: „*Tatăl*" *lui Guguță când era mic*. Chişinău, Editura pentru copii, „Guguță" 2011.

BDD-A6782 © 2013 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:56:57 UTC)

îşi rememorează copilăria în tehnica „amintirilor”, organizate în episoade independente, în sensul substanței narative, dar care, în fond, au ca punct comun de plecare realitatea basarabeană din preajma celui de-Al Doilea Război Mondial (chiar, mai precis, anul care precedă cedarea provinciei (v. titlu: *antebelic*). Impresia cititorului este de a se afla în fața unei cărți, izvorâte din biografia autorului, iar dacă intervin completări de ficțiune, ici-colo, pentru rotunjirea imaginii artistice, acestea sunt atât de măiestrit realizate, încât, din capul locului, se exclud. Rememorarea se alimentează din „fondul personal” de impresii pe care „*Tatăl” lui Guguță când era mic***,** de o sensibilitate ieşită din comun, le-a acumulat. De aici, prospețimea, claritatea, puritatea narațiunii, pentru că autorul (=copilul de odinioară) este incapabil să mistifice, să falsifice, să denatureze ceea ce a văzut şi a trăit, ca, de altfel, toți copiii nepervertiți de experiența vieții. În acest fel, autenticitatea narațiunii este deasupra oricărei suspiciuni. Scriitorul recompune tabloul unui sat basarabean, din jurul anilor ’40, valorificând „documentele personale”, înregistrate de propria memorie. Se încheagă, astfel, o imagine de ansamblu a cărei dominantă (cromatică) este lumina. În plus, tandrețea şi afecțiunea cu care autorul însoțeşte fluxul narativ, conferă textului emoția şi căldura aducerii-aminte. Căci tot ceea ce este reînviat din microuniversul satului: împrejurimi, consăteni, vecini, tovarăşi de joacă, familia, poartă sigiliul afectiv al scriitorului. El ştie să-şi domine sentimentele dintr-un bun-simț țărănesc ancestral care totuşi se infiltrează, subteran. Am putea afirma că iubirea, dătătoare de armonie, pluteşte permanent pe „cerul povestirii”, asigurând o atmosferă de pace şi calm, de luminozitate, de normalitate, în care viața „curge”, după rânduieli vechi, fără greş, fiecare având rostul său şi locul său, nimeni nestingherind pe nimeni. Din această lume de legendă, atemporală, parcă, se desprind, conturându-se memorabil, părinții copilului-personaj, *alias* „*Tatăl” lui Guguță când era mic*. De departe, chipul mamei iluminează micul „muzeu sentimental”, deschis de Spiridon Vangheli, în onoarea cititorului, al cărui ghid devine şi pentru care îndreaptă bagheta spre exponatele „memorialistice” demne de interes. De aceea, poposim, împreună cu scriitorul, în fața mamei acestuia, Frăsina Vangheli. Ca şi la Creangă, şi la autorul basarabean nu găsim portrete fizice, nu ştim cum arată personajele, astfel de detalii nu au relevanță şi, de fapt, constituie taina şi opțiunea autorului. Personajul prinde viață din ceea ce face, din felul cum vorbeşte, înfățişarea nefiind esențială pentru prezența acestuia. Țărancă ştiutoare de carte, puțină, ori neştiutoare, detaliu nesemnificativ pentru profilul său spiritual, Frăsina Vangheli are o casă de copii, o gospodărie nu tocmai uşoară, cu responsabilități permanente, a căror îndeplinire o ține veşnic în mişcare. Mobilitatea continuă defineşte personajul care, în ochii propriilor săi copii, nu se odihneşte niciodată, alergând întruna de parcă ar scăpa un tren ştiut numai de ea. Cotidian, în familia Vangheli, copiii se culcă, lăsându-şi mama „în picioare”, pentru ca a doua zi s-o găsească în aceeaşi poziție. Când anume dormea ea? este întrebarea la care au căutat răspuns fără şansa de a-l găsi. Copleşită de treburi, ca odinioară Smaranda Creangă, îşi creşte copiii în dragoste deplină. Când aceştia „se întrec cu măsura”, extenuată de multele ei obligații şi de multele lor năzbâtii, Frăsina Vangheli încearcă să depăşească momentul cu ceea ce are la îndemână, fie şi melesteul fierbinte. Cu acesta, transformat în „armă de luptă”, se angajează în urmărirea vinovatului. Competiția este inegală, copilul reuşind

BDD-A6782 © 2013 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:56:57 UTC)

să se salveze într-un „pom de nuc”. Dar cu ce preț? Toate remuşcările copleşitoare şi „mila” (= dragostea) față de mamă, fac victoria „à la Pyrrhus” de nesuportat. De cealaltă parte, „învinsa”, preocupată de a nu-şi fi lovit fiul, la mânie, imaginează scenariul prin care să-şi redobândească liniştea maternă. Felia de mămăligă fierbinte şi „scrobul”, la aceeaşi temperatură, aduse sub pom, prin aburii lor, preluați de înălțimi, conving copilul să coboare. Regretele şi remuşcările foştilor „beligeranți” se contopesc în scena împăcării, culminând cu voluntariatul copilului de a executa, cu întârziere, pedeapsa meritată. Oferta acestuia, „bate-mă, mamă!”, neluată în seamă, şi sentimentul de vinovăție îl fac să se autopedepsească, pe loc, izbindu-se cu capul de nuc. Ce performanță educativă, la o țărancă! Înțelegem că procesul de conştiință de acum un secol, de la Humuleşti, „şi de m-ar fi bătut mama cu toate gardurile…”, se repetă nu numai pentru că din totdeauna şi de pretutindeni, copiii au fost la fel, ci, mai ales, în virtutea faptului că Spiridon Vangheli, ca şi Ion Creangă, a fost zămislit pe acelaşi pământ al Moldovei, separate, din când în când de apa Prutului, de oameni ai locurilor vorbind aceeaşi limbă, trăind după aceleaşi reguli şi aceleaşi obiceiuri şi sentimente. Aceeaşi Frăsina Vangheli, când războiul ajunge în preajma satului lor, găseşte resurse pentru a improviza un atelaj, interzis civililor în asemenea vremuri. În acest fel ea încearcă să-şi salveze cei doi copii aflați la învățătură în oraşul Bălți, bombardat din plin. Ca o Vitoria Lipan, de această dată, cu motivație maternă, ea trece printre patrulele germane, ajungând în oraşul asediat. Prin astfel de episoade scriitorul basarabean se raliază nu numai familiei spirituale a lui Ion Creangă, ci şi a lui Mihail Sadoveanu ori a lui Alexandru Vlahuță, pe care ni-l aminteşte „învățătorul din pom”, o variantă de Mogâldea, fără caracterul odios al aceluia. Dar când autorul rememorează episodul terifiant care îngrozeşte satul, prin perspectiva de a fi duşi la „urşii albi” de către „eliberatori” şi când tot mama-i salvează, ascunzându-i „la deal”, într-o colibă, iar aceştia constată a doua zi că peste noapte părul Frăsinei Vangheli „fusese nins”, el rămâne un autentic scriitor basarabean, împovărat de ororile istoriei, de proporții catastrofice, la scara acestei provincii.

Lumina tablourilor de aducere-aminte de până aici, începe să pălească, se stinge. Cromatic, peisajul devine cenuşiu, iar ceea ce copilul a adus cu sine, săpat adânc în intimitatea memoriei sale, este comentat de adult, de scriitor. Aşa se face că imaginea luminoasă, rămasă doar în „fondul sentimental” al autorului, va dispărea din câmpul vizual al Basarabiei. Pe „retina” amintirii, copilul a reținut, în imagini, mulțimea satelor, dezorientată, înfometată, în căutarea unei salvări, costumată identic, în zdrențe, cu aceeaşi recuzită: o torbă, în drum spre nu se ştie unde. Gara reprezintă o salvare, şi către ea se îndreaptă cu toții. Dar cei mai dotați, pentru „a pescui în ape tulburi”, încep să acționeze, căci, sub podul de la gară, un astfel de individ sustrage torbele de la stăpânii lor cu ajutorul unei sfori prevăzute cu un cârlig. Îndârjirea de a nu ceda face ca un fost proprietar al unei mici agoniseli să cadă sub roțile trenului. Copilul de atunci a înregistrat tabloul de neuitat, comentat acum de scriitor: *O, cerule, ori ne iei pe noi toți, ori dumireşte-ne ce se întâmplă cu Basarabia!* Din nou, prin comentariul său, Spiridon Vangheli stă alături de un alt înaintaş moldovean, cronicarul Ion Neculce. Acesta din urmă istorisind evenimentele la care, *nu [m]i-au trebuit istoric străin*, întrucât le trăise, *au fost scrise în inima mea!*, exclamă patetic, ori de câte ori este cazul: *Oh! Săracă Țară a Moldovei!*.

BDD-A6782 © 2013 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:56:57 UTC)

De fapt, prin scrisul său, Spiridon Vangheli se integrează în marea familie a literaturii române, trecând chiar apa Milcovului. Am anticipat paragraful pe care l-am rezervat lui Ştefan Vangheli, tatăl scriitorului. Prin dimensiunile sale spirituale, acesta se înscrie în galeria personajelor-ţărani, reprezentând aceeaşi literatură română. Când ia parte la jocurile copiilor, căci nu ignoră disponibilitatea ludică a acestora (construieşte „un bulgăre de omăt" atât de mare, încât devine derdeluş ad-hoc pentru „toţi copiii mahalei", deşi amplasat nefericit la fereastra casei, unde Frăsina Vangheli va trebui să aprindă lampa pe timpul zilei), cu siguranţă, ne aminteşte de gesturile similare ale lui Ştefan a Petrii din Humuleşti. La fel, când procedează didactic, expunând copiilor situaţia cailor din gospodărie pentru a căror „condiţie fizică" era necesar păscutul pe câmp, pe timpul nopţii, iar nu hrănirea acestora cu iarbă cosită, în curte, şi când, în ciuda tuturor riscurilor, acceptă oferta unuia dintre ei, evident, „tatăl" lui Guguţă în persoană. Angajamentul ofertantului de a fi înhămat el însuşi, în locul cailor, în caz de furt, atât de dezarmant de sincer, de naiv şi de bărbătesc, totodată, smulge acordul părintesc. Până aici este relatarea copilului, căreia-i urmează observaţia scriitorului: *Numai tata ştia ce a văzut în ochii mei, o scânteie care cântărea cât amândoi caii*: „*Gata, pălăria lui nu-i goală! Sub pălăriuţa asta o să se nască la noapte un bărbat*!" *i-o fi trecut prin gând tatei*. Verificarea la care a recurs, în timpul nopţii, pentru a se încredinţa că paza cailor nu lasă de dorit, îl situează pe Ştefan Vangheli alături de craiul din povestea lui Ion Creangă, care-şi testează similar fiii angajaţi în „cursa" pentru moştenirea unui tron împărătesc. Fără îndoială, împăratul procedează ca un ţăran, iar ţăranul ca un împărat, altitudinea morală a acestora nefiind diferită. Înţelepciunea lui Ştefan Vangheli este memorabilă. Scena capitulării în faţa istoriei o reinterpretează pentru copil (= „*tatăl*" *lui Guguţă*), simulând îngenuncherea totală: *Caii mi i-au luat, pământul, via, livada, totul a încăput pe mâna lor, dar şi eu, a surâs tata, am scos salcâmii din jurul casei şi am dat şi ciorile în colhoz: să cârâie acolo, cu puii lor cu tot*! Umorul fin cu care-şi încheie relatarea, în fapt, o persiflare la adresa noilor ocârmuitori, cărora le-ar fi necesară o muzică adecvată (= de ciori!), dincolo de resemnare şi inutilitatea opoziţiei, ne aminteşte, din nou, de Ştefan a Petrei. *Apăi, dă, măi femeie, dacă toţi ar învăţa carte, cine ne-ar mai trage ciubotele*?" Mai mult, episodul cu salcâmii îl apropie, prin esenţa întâmplării, de a-şi lua revanşa în înfrângere, de un alt personaj-ţăran din câmpia Dunării, de astă dată de Ilie Moromete din cunoscutul roman al lui Marin Preda. Şi acesta din urmă îşi rezolvă o dificultate financiară, procedând asemănător: prin tăierea salcâmului, râvnit şi aşteptat de vecinul său, Tudor Bălosu. Identitatea arborilor este, desigur, întâmplătoare. Neîntâmplătoare rămâne reacţia eroilor la presiunea factorilor externi.

Pe tot parcursul lecturii, naraţiunea, fără ca scriitorul să-şi fi propus acest lucru, ne trimite cu gândul la repere ale culturii române, dar cel mai frecvent la Ion Creangă. E suficient să menţionăm tipul de povestire practicat de Spiridon Vangheli pentru a ne apărea în minte scriitorul de la Humuleşti. Aceeaşi fluenţă şi acelaşi har al povestirii, acelaşi vocabular moldovenesc, populat de „hojmalăi", urmăritorii lui Nică, „printre păpuşoi", dar şi ai *„tatălui" lui Guguţă*: *ca din pământ răsare un* ***hojmălău***; *gliganii*, însuşi Nică se întindea pe nisip *cât mi ţi-i* ***gliganul***, sub ochii mamei sale dezamăgite şi îndârjite, dar şi la autorul basarabean: ***gliganul***, *care are picioare lungi, îl înhaţă pe frate-meu*. Cuvântul, împrumut de origine bulgară, semnifică, etimologic, „porc mistreţ".

BDD-A6782 © 2013 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:56:57 UTC)

În graiurile moldoveneşti se mai păstrează forma originară, prin comparaţie cu *găligan* în Muntenia, ce-i drept, ambele variante dialectale cu acelaşi înţeles peiorativ figurat, „vlăjgan”; *prăpădenie* „cataclism”, declanşat, la Ion Creangă, de mătuşa Mărioara – v. *La cireşe*, iar la Spiridon Vangheli, dezlănţuit de stihii, în dimensiunile lui cosmice fireşti: *S-a amestecat cerul cu pământul… **prăpădenie**, nu alta*; expresii specifice, *drăgăliţă, Doamne*, la Ion Creangă, iar, în varianta primară la autorul din Basarabia: *Era de acu toamnă… umblam, **dragă Doamne**, la şcoală la Bălţi*. Cei doi scriitori se exprimă cum au auzit vorbindu-se în satele lor, în familiile lor: *Smărăndiţa popii **plângea de sărea cămeşa de pe dânsa***, ca şi consătenii *„tatălui lui Guguţă”* într-o situaţie similară. Specifice oralităţii, expresiile nu sunt singurele elemente proprii acestui stil, căci întrebările retorice se practică şi de o parte şi de alta (*Şi unde n-am mâncat un zdupac de la mama*!), ca şi adresările frecvente prin implicarea tipului de cititor-ascultător – *Ia gândeşte numai, să alegi colea un harbuz de la curpen, pocnindu-l cu sfârla, iar el, şmecheroiul, să fie roşu*!). Până şi autoportretele celor doi scriitori pledează pentru afinităţile lor comune, cel basarabean autoprezentându-se conform aceluiaşi tipar: *Ia am fost şi eu, pe lumea asta, o bucăţică de humă însufleţită… care nici cuminte… nici frumos până la…, nici bogat…*, iar peste timp, de dincolo de Prut: *Cine eram eu? Ia acolo, un băieţaş zgribulit, cu o cuşmă ţuguiată…*

Prin „*Tatăl*” *lui Guguţă când era mic*, Spiridon Vangheli reînvie o lume ieşită din arena istoriei. Frumuseţea acelei lumi rezidă în substanţa umană, în calitatea generaţiilor de atunci, din acest punct de vedere, a căror moralitate şi spiritualitate, într-un spaţiu dat, asigurau normalitatea şi armonia interumană, dar şi între om şi natură. Scriitorul basarabean dezvăluie urmaşilor o lume pe care aceştia nu o cunosc şi nu o bănuiesc. Exemplaritatea acesteia oferă modele morale. Personajele, de o frumuseţe sufletească impecabilă, trăiesc şi-şi cresc copiii, conform unor idealuri moştenite. Frăsina Vangheli îşi asigură unul dintre fii că aura sfinţilor care-i atrăsese atenţia (pentru că frecventa biserica!), nu se dobândeşte artificial, aşezând o coroniţă pe cap, ci faptele bune şi sufletul curat îl pot duce către aceasta. De altfel, din perspectiva părinţi/copii valenţa educativă a cărţii este indiscutabilă.

Dacă, pe baza volumului *„Tatăl” lui Guguţă când era mic,* aş încerca să răspund, în mod simetric, la o altă întrebare: „Este Spiridon Vangheli scriitor pentru copii?”, răspunsul ar fi, cu siguranţă, „da”, în măsura în care Ion Creangă sau Antoine de Saint-Exupèry sunt scriitori pentru copii, ori în măsura în care, în fiecare adult, se mai ascunde un copil.

BDD-A6782 © 2013 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:56:57 UTC)